

נשלח אל מרחב לא ידוע

גליה בר אור

במאי 2006, אביב, תקופת יום העצמאות, החל ישראל רולי נתיב לצלם דגלי ישראל במקומות ישוב באזור הצפון. זמן קצר לאחר מכן כבר שינה הנוף את פניו מירוק לצהוב, ואזור הצפון כמעט והושבת כולו עם פרוץ מלחמת לבנון השנייה. טילי חיזבאללה פגעו גם באזור טבעון ורמת ישי, מקום מגוריו של נתיב. ההרס והאובדן בשני צדיו של הגבול הותירו צלקות עמוקות ותחושת מועקה.

במהלך כל התקופה הזו המשיך נתיב לצלם דגלי ישראל תוך כדי תנועה בדרכים, ובתחילת הקיץ "העלה את הדגלים שלו לאוויר" – שלח אותם בדואר אלקטרוני לחברים, לאנשי מקצוע, למכירים. רשימת התפוצה התרחבה ממייל למייל, והועברה הלאה והלאה, במשך המלחמה בצפון ולאחריה, בימי חג וחולין, וכללה תצלומים שצולמו בעיר ובכפר, במגזר היהודי ובמגזר הערבי. נתיב המשיך לשלוח דגל אחר דגל, כמו בקבוק המושלך אל מרחב לא ידוע, נושא מסר והיגיון משלו, וצובר עם הזמן נדבכים ותובנות חדשות.

תצלומי הדגלים של נתיב נשלחו מביתו, מזמנים דיאלוג אישי באמצעות המייל הממוקם במרחב הפרטי, ונפתחים בחלקם גם למרחב הסמי-ציבורי, לחדרי עבודה, למשרדים, לסדנאות. הדגלים הועלו על צגי מחשבים מדין ועד אילת, דגלים נישאים על מוט ברקע שמים תכולים, דגלים שאת חוטמם כרסמו תלאות העתים, דגלון מאובק ודהוי בביר אל מכסור, אולי הותש מהמאמץ הסיזיפי ללכוד לקוחות לחנויות הסמוכות, דגלים במוסדות ממלכתיים, במרפסות של מבני שיכונים, ברחוב, בגינת החצר, והיה גם דגל שצולם באזור התעשייה של מפרץ חיפה, כל שנותר ממנו הוא עור ועצמות בדמות מגזרת מגן דוד אחוזה בפס תכול, חושפת עקבות אלימות או סתם בלאי. דגל אחד קטן שניצב לו כך סתם עם תרנגול על שבשבת נשלח על ידי נתיב כאגרת ברכה לשנה טובה, במייל כמובן.

בינתיים הגיע הסתיו, כמו בכל ראש שנה, ואחר כך בא החורף, ועדיין התקשרו מכירים לכוון את נתיב לדגלי ישראל שהתגלו לעיניהם, כמו בראשונה, תוך כדי נסיעה בנתיבי ישראל. עם הזמן הפכו הדגלים של נתיב לקוד של תקשורת, בתחילה חד-כיוונית, בהמשך דו-כיוונית וגם קבוצתית. בהדרגה הגיעו תגובות, ונוצר סוג של פורום חדש שהתכנס סביב המרקם המתפתח של הדגלים. הדיאלוג הניע אינטראקציה בין אנשים, ומיקד תובנות שנדדו מהממד הביקורתי, הסוציולוגי, האנתרופולוגי, האידיאולוגיסטי, לתובנות אישיות פנימיות שנגעו ברבדים חבויים.

הדגלים המתנוססים, המגובבים תחת כל עץ רענן, הנעוצים על מוט בקדמת המכונית, התלויים ברישול, דגלים זנוחים, מתכלים לאטם בנוף שנעדרת ממנו יד מטפחת – כל אלה העלו מחשבות על מה שהוגדר באחד המיילים כ"קוד סימון לתכונה הכי ישראלית קולקטיבית – הרישול". תוך צפייה בתצלומים נדמה היה כי המנגנון הקולקטיבי שמפעיל באחת את הנפת הדגלים הוא אותו מנגנון עצמו הגורם לדחוק את הדגלים המתבלים מחוץ לטווח המבט. מה שפעל להניע, כמו באורח אינסטינקטיבי, את הנפתם, פועל עתה לשמוט אותם קרועים ובלויים, לאותו היפוך קטגורי שבו הם מומרים הלכה למעשה מדגל ונס – למפגע סביבתי, מפגע הגאווה והרהב, ההזנחה ואטימות הלב.

הסיפור של נתיב, הסיפור של הדגלים שלו, קיבל משמעות מטפורית, ושילח אותו ואת מכותביו למרחבים לא מוכרים, טעונים בדיאלקטיקה טורדת של מקום, חברה, סוג של חיים בחברה.

מה משמעותה של אותה בנאליה פושה בכול, הניכרת בתצלומי הדגלים הנשכחים בתום חג ומתכלים לאטם בימי החול, שאין בה מקום לסעוד או לגנוז, ואין בה מרחב למחווה מכבדת. האם מוטב לקבור את הדגל הבלה, כפי שמקובל במספר מדינות, בארצות הברית למשל?

מחוות הגניזה שמורה לספר התורה, לא לדגל, לא לטקסי מדינה. האם מחוות הגניזה יפה גם לזיכרון שנושא עמו הדגל, לזיכרון ימים אחרים?

כך, למשל, תיאר מנחם אורן, מורה מקיבוץ בית השיטה שנשלח להורות במחנה העקורים, את תגובת הילדים בקפריסין לדגלי המגן דוד: "מן הרגע הראשון היה הדגל לילדים כאילו כל עולמם. כל ילד מגיל שלוש ומעלה נמשך לדגל ורצה להחזיקו בידיו ממש". אורן הוסיף כי "הילדים צמאו לסמל מלכד, לתוכן מאחד" וכי "לב הילד המעפיל רחש אהבה למגן דוד". (מנגד תראה את הארץ, עמ' 60).

בהתכתבות שנסבה על דגליו כתב רולי נתיב לעמיתו, הצלם גלעד אופיר: "זה לוקח אותי למקומות אחרים שחלקם עדיין לא נוח לי לבטא בקול. פתאום הצילומים שלי מפחידים אותי". את התגובה קיבל מאופיר בערב יום השואה: "הצילומים האחרונים שלך מעוררים צמרמורת גם בי", ונתיב ענה, שההתמודדות קשה לו, "אבל אני רוצה לנגוע בזה, ולא לברוח כפי שעשיתי כמעט כל חיי".

מה לדגל בתצלום ולתחושת הצמרמורת, איזו זיקה פנימית עשוי לעורר הדגל, שלכאורה אינו אלא "כלונס עם חתיכת בד", כפי שכינה אותו הברון הירש לפני למעלה ממאה שנים? ואולי משום שהתשובה אינה כה פשוטה, בחר נתיב לפתוח מהלך המשתף פורום משלו באמצעות האינטרנט, ורק לאחר מכן, בהדרגה, מצא שהבשילה השעה להתמודד עם פורמט של ספר. קבוצת עבודות משמעותית המאוגדת לספר פותחת מבט רחב, מאפשרת עלעול לפנים ולאחור, מקנה תנאים של השהיה וקשב, ומחדדת את הזיקה המורכבת המתקיימת בין התצלומים.

כנגד הברון הירש, טען תיאודור הרצל כי דגל הוא הרבה מעבר לכלונס עם חתיכת בד, דגל דרוש משום ש"ברצותנו לנהוג אנשים רבים, עלינו להרים סמל מעל לראשיהם". כך כתב

בספרו אלטנוילנד, שבו הציע דגל המשובץ בשבעה כוכבים של זהב, שבע שעות עבודה לכול, מסר סוציאלי-אוניברסלי בארץ חדשה.

אויגן קולב, המבקר הנמרץ של עיתון על המשמר, ומי שעתיד היה לנהל את מוזיאון תל-אביב בשנות החמישים, פרסם ביולי 1948 מאמר תחת הכותרת: "דגל מהו? כלונס עם חתיכת בד?". הוא יצא כנגד ההצעה לאמץ את דגל שבעת כוכבי הזהב של הרצל כדגל המדינה, וטען בתוקף כי "אם קיים סמל שעורר מאז ומתמיד רחשי לב בקרב המוני היהודים ושהובן תמיד – הרי זה המגן דוד".

איזו דינמיקה מקומית של ארוזיה הייתה פועלת על דגל שבעת כוכבי הזהב של הרצל, או לחילופין – על הדגל המלכותי שהציע המשורר יונתן רטוש, קרני שור בזהב (בצורת האלף הקדומה) על רקע תכלת וארגמן? האם ישראל רולי נתיב היה בוחר, במאי 2006, לצלם דגל ישראל שנעדר ממנו סמל המגן דוד?

גרשם שלום ציין כי סמל מגן דוד נבחר על-ידי התנועה הציונית לא משום זכר העבר, שכן בסמל זה לא נקשרה משמעות יהודית ייחודית; הוא נבחר כסמל לתקוות העתיד, ובמלים אלה חתם את מאמרו:

אך נראה לי שיותר משעשתה הציונות להקנות למגן-דוד הילה של סמל אמיתי, עשו זאת אותם פריצי אדם, שקבעוהו בצורת המגן-דוד הצהוב כאות קלון למיליוני בני עמנו. בסימן זה עברו את דרך הייסורים, דרך ההשפלה, הנפתולים והגבורה. בסימן זה נהרגו ובסימן זה עלו לארץ-ישראל. ואם אמנם יש קרקע המצמיח משמעות לסמלים, הריהו כאן. היו שטענו: הסימן שבו הלכו אל הכיליון ואל תאי הגזים, ראוי להחליפו בסימן של חיים. אבל אפשר לטעון להיפך: הסימן שנתקדש בימינו בייסורים ועינויים, ראוי הוא שיאיר את דרך החיים והבניין. ירידה צורך עלייה היא, ובמקום שפלותו שם אתה מוצא גדולתו.

- גרשם שלום, "מגן דוד, תולדותיו של סמל" (1949)

אנו מתקרבים למאי 2008, עוד מעט אביב, שנת השישים למדינת ישראל, ושוב יתנוססו דגלי ישראל גדולים וקטנים בכל אתר ואתר. הספר של ישראל רולי נתיב יצא לאור, לא מקל ראש בסמל שהפך כיליון לסימן חיים, טעון בכמיהה של פעם, ואולי גם נותר משהו מתקוות העתיד. חשבון הנפש הוא ללא הנחות. הכול צפוי והרשות נתונה. חג שמח.